

O'ZBEK VA INGLIZ TILIDA "SOG'INCH" KONSEPTINING KOGNITIV-MADANIY TALQINI

Ahmadjonova Maftuna Oxunjon qizi

Farg'ona viloyati Rishton tumani

1-maktab ingliz tili o'qituvchisi

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 09.02.2026

Revised: 10.02.2026

Accepted: 11.02.2026

KALIT SO'ZLAR:

*sog'inch konsepti,
kognitiv semantika,
emotsional tilshunoslik,
o'zbek tili, ingliz tili.*

Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillarida "sog'inch" konsepti kognitiv-madaniy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot sog'inch tushunchasining semantik tuzilmasi, metaforik ifodasi va baholovchi komponentlarini qiyosiy jihatdan yoritadi. Natijalar sog'inch insoniyat uchun umumiy emotsional hodisa bo'lsa-da, uning til orqali ifodalanishi milliy dunyoqarash va madaniy tajribaga bog'liqligini ko'rsatadi.

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda inson hissiyotlarini ifodalovchi konseptlarni o'rganish alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllanmoqda. Ayniqsa, kognitiv va lingvomadaniy tadqiqotlar emotsional tushunchalarning til orqali qanday namoyon bo'lishini ochib berishga xizmat qiladi.

"Sog'inch" konsepti insonning ichki kechinmalari, xotira va ijtimoiy aloqalari bilan chambarchas bog'liq murakkab emotsional holatni ifodalaydi. Ushbu konsept o'zbek va ingliz tillarida turlicha verbalizatsiya qilinadi, bu esa har ikki xalqning madaniy qadriyatlari va mental modelini aks ettiradi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – o'zbek va ingliz tillarida sog'inch konseptining semantik tuzilishini aniqlash hamda uning kognitiv-madaniy xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Nazariy asos

Kognitiv tilshunoslik konseptni inson tafakkurida shakllangan mental birlik sifatida talqin qiladi. Lakoff va Johnson konseptual tizim metaforalar orqali tuzilishini ta'kidlaydi, Wierzbicka esa emotsional tushunchalarning madaniy jihatdan belgilanganligini ko'rsatadi.

Emotsional konseptlar shaxsning subyektiv tajribasini aks ettiruvchi semantik strukturalardir. Sog'inch konsepti affektiv baholash, xotira mexanizmlari va madaniy stereotiplar bilan uzviy bog'langan.

O'zbek madaniyatida sog'inch ko'proq oilaviy yaqinlik va ijtimoiy bog'lanish bilan bog'liq bo'lsa, ingliz madaniyatida u individual ichki holat sifatida talqin qilinadi. Bu farq konseptual modellar shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- kognitiv-semantik tahlil
- qiyosiy-lingvistik yondashuv
- kontekstual tahlil
- metaforik modellashtirish

Material sifatida o'zbek va ingliz adabiy matnlari, ommaviy axborot vositalari hamda zamonaviy nutq namunalari tanlandi. Tahlil jarayonida sog'inch konseptini ifodalovchi asosiy leksik birliklar ajratilib, ularning semantik maydoni va baholovchi komponentlari aniqlashtirildi.

Sog'inch konseptining o'zbek tilidagi semantik ifodasi

O'zbek tilida sog'inch konsepti ko'p qatlamli semantik tuzilishga ega bo'lib, u shaxsiy kechinmalar bilan bir qatorda ijtimoiy munosabatlarni ham aks ettiradi. "Sog'inmoq" fe'li asosiy yadroviy birlik sifatida namoyon bo'lsa, uning atrofida intizor bo'lmoq, ko'ngli tortmoq, yuragi uvishmoq kabi periferiya birliklari shakllanadi.

Bu birliklar nafaqat yo'qlik hissini, balki emotsional bog'lanish darajasini ham ifodalaydi. O'zbek nutqida sog'inch ko'pincha yaqin insonlar, ota-ona, farzand yoki vatanga nisbatan qo'llanadi. Bu holat sog'inch konseptining kollektiv xususiyatga egaligini ko'rsatadi.

Frazeologik birliklarda sog'inch jismoniy sezgi orqali metaforalashadi: yuragi siqilmoq, ko'ngli bo'shamoq, ichini kemirmoq. Mazkur obrazlar emotsional holatning tanaviy tajriba bilan uyg'unlashganini tasdiqlaydi.

Shuningdek, o'zbek adabiy matnlarida sog'inch ko'pincha vaqt kategoriyasi bilan bog'lanadi. O'tmishga intilish, bolalik xotiralari va yo'qotilgan lahzalar sog'inchning muhim semantik komponentlari sifatida namoyon bo'ladi.

Ingliz tilida longing/missing konseptining lingvistik xususiyatlari

Ingliz tilida sog'inch tushunchasi longing, yearning, missing leksik birliklari orqali ifodalanadi. Ushbu birliklar semantik jihatdan bir-biriga yaqin bo'lsa-da, ularning qo'llanish doirasi farqlanadi. Longing chuqur ichki ehtirosni bildirsa, missing ko'proq konkret shaxs yoki obyektning yo'qligiga urg'u beradi.

Ingliz tilida sog'inch ko'pincha individual psixologik holat sifatida talqin qilinadi. Metaforik ifodalarda "emptiness", "distance", "heartache" birliklari faol qo'llanilib, emotsional bo'shliq obrazini yaratadi.

Ingliz adabiy diskursida sog'inch ko'proq ichki monolog va refleksiya orqali beriladi. Bu esa shaxsiy tajribaga asoslangan emotsional konseptualizatsiyani ko'rsatadi.

Sog'inch konseptining metaforik modellari

Har ikki tilda sog'inch konsepti metafora orqali faol ifodalanadi. O'zbek tilida u ko'pincha og'riq yoki yurak bilan bog'lansa, ingliz tilida bo'shliq va masofa obrazlari ustunlik qiladi.

Asosiy metaforik modellar quyidagicha umumlashtiriladi:

- sog'inch – jismoniy og'riq
- sog'inch – ichki bo'shliq
- sog'inch – masofa
- sog'inch – vaqt bilan bog'liq yo'qotish

Bu modellar inson emotsiyalarining universal tanaviy tajriba orqali konseptuallashtirilishini ko'rsatadi.

Qiyosiy tahlil

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilida sog'inch ijtimoiy aloqalar bilan chambarchas bog'langan bo'lsa, ingliz tilida u shaxsiy ichki holat sifatida shakllanadi. O'zbek nutqida oilaviy va jamoaviy qadriyatlar yetakchi bo'lsa, ingliz nutqida individualizm ustuvor.

Bundan tashqari, o'zbek tilida sog'inch ko'proq tashqi obyektga yo'naltirilgan bo'lsa, ingliz tilida subyektiv his sifatida markazlashadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot o'zbek va ingliz tillarida sog'inch konseptining kognitiv-madaniy xususiyatlarini aniqlashga qaratildi. Tahlil natijalari sog'inch insoniyat uchun universal emotsional hodisa ekanligini tasdiqladi, biroq uning til orqali ifodalanish shakllari har bir xalqning mental modeli va madaniy qadriyatlari bilan bevosita bog'liq ekanligi aniqlandi.

O'zbek tilida sog'inch asosan ijtimoiy yaqinlik, oilaviy rishtalar va vatan bilan bog'liq tushunchalar orqali konseptuallashtiriladi. Bu holat sog'inchning kollektiv xarakterga egaligini ko'rsatadi. Ingliz tilida esa sog'inch ko'proq individual psixologik holat sifatida namoyon bo'lib, ichki refleksiya va shaxsiy tajriba asosida ifodalanadi.

Metaforik tahlil har ikki tilda sog'inch jismoniy og'riq, ichki bo'shliq va masofa obrazlari orqali tasvirlanishini ko'rsatdi. Bu esa emotsional konseptlarning tanaviy tajriba orqali shakllanishini tasdiqlaydi.

Qiyosiy natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek nutqida sog'inch tashqi obyektga yo'naltirilgan bo'lsa, ingliz nutqida u subyektiv ichki kechinma sifatida markazlashadi. Ushbu farqlar madaniyatlararo kommunikatsiyada muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari tarjimashunoslik, kognitiv lingvistika va madaniyatlararo til o'qitish sohalarida amaliy qo'llanish imkoniyatiga ega.

Adabiyotlar

1. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 2003. – pp. 43–71.
2. Wierzbicka A. *Emotions across Languages and Cultures*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – pp. 109–142.
3. Kövecses Z. *Metaphor and Emotion: Language, Culture and Body in Human Feeling*. Cambridge: CUP, 2000. – pp. 85–118.
4. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: CUP, 2003. – pp. 214–238.
5. Maslova V.A. *Lingvokul'turologiya*. Moskva: Akademiya, 2001. – s. 94–121.
6. Rahmatullayev Sh. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. Toshkent: Universitet, 2006. – b. 210–234.
7. Hojiyev A. *O'zbek tili leksikologiyasi*. Toshkent: Fan, 2010. – b. 143–168.

- =====
8. Nurmonov A. Modern Uzbek Linguistics. Tashkent: Akademnashr, 2018. – pp. 86–110.
 9. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics: An Introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. – pp. 156–184.
 10. Sharifian F. Cultural Conceptualisations and Language. Amsterdam: John Benjamins, 2017. – pp. 52–79.

